

Adrovaedje.

Vo nos rla ddja câzu e l' erire-sâjhon - li waeyén-tins u l' sint-Rmey, dit-st on ossu, avou tote li nateure ki s' aprestêye a passer l' ivier. Les âbes, come les ôtès plantes, vont dveur cossemer leus grinnes. El fihhèt bèn sovint pal voye di des fruts, bon a magnî po les djins. Sel sâjhon des ceréjhes (et des grintches) est ddja houte, et eto l' cene des biyokes, i nos dmeure co les pemes et les poeres. Et les **poeres di cwin**, k' Henry Lepage nos dene li rcete po ndè fé del djelêye.

Mins gn a eto tote ene câkêye di fruts d' erire-sâjhon k' on n' croereut nén k' on s' endè pout siervi. C' est des poes u petches ki vnèt so totès sôres di bouxhons ki crexhnut el Walonreye. Vos ploz aler code des purnales, et ndè fé del boune gote, po vos restchâfer tins d' l' ivier.

Sol tins d' l' erire-sâjhon, vos âroz kécfeye hâsse d' aler pormoenner dins les bwès, et rwaitî li clapant tâvlea des foyes di totes les couleurs. Mins asteme di n' vos nén fé agritchter pa on **tiket**, ene pitite biesse avou 8 pates, come les araegnes, ki vs trawe li pea sins k' vos l' sintîxhe, et vos sucî l' sonk. E walon, on les lome eto **boschet** (bouchet, bochet, bosket) u **lovea** (lovê, lovia, pitit leu). Cwand ele vos suce li sonk, ces biesses la divnèt come des tones [tonneaux]. Pa ké sint ?

Djôzef Mahin vos a ratourné e walon on papî di "Science et Vie" ki djâze di ça.

Bénmagnî walon :

SACWANTÈS RCETES AVOU DES FRUTS ET SÂVADJES POES D' ERIRE-SÂJHON

Li likeur di purnales.

On l' lome eto **gote di purnales**, u, el Hesbaye et dins l' Coûtchant walon, **likeur di fordenes**

C' est ene soucrêye gote fwaite avou del blanke gote et des purnales ki bagnnut dvins.

I fât k' il âye djalé di onk a troes côps, po k' les fordenes soeyexhe ene miete bleteyes. Po vey s' ele sont bounes, on les pout groujhî on pô inte ses dints. S' ele ni rdjutèt nén assez, fât co ratinde 8 djoûs.

Cwand ele sont bounes a code, vos ndè sploctez ene pinte (on cantea d' deus lites). Ça serè assez po fé 8 lites di gote.

Vos scawez les cenes k' ont vnou avou l' cawe; elzès spâmer et les stichî dins les vudès botayes, disk' à cwârt del hôteur.

Adonpwis, vos metroz, avou on traitoe, ene djatlêye di fén souke et on cwârt di lite (et ene rawete) d' alcol a 90 digrés.

Pu, vos rbatijhîz avou del bolowe aiwe (del bolante aiwe, rafroedeye).

On l' pout rbatijhî seulmint après, djusse divant del boere.

El fât leyî rpoizer, al boune, èn an. A pârti d' cwate cénk moes, vosse likeur divént tote rodje.

Di tenawete, alez s' riwachoter les botayes, po dismantchî l' souke ki rashî à fond.

Ça s' wåde ad vitam eternam.

Prôpietés del gote di purnales.

Li likeur di fordene est bèn cnoxhowe pask' ele aide didjerer : eto, on l' pout boere après ene crâsse eurêye. Vos ploz eto boere ça eto al shijhe, divant d' aler coûtchî.

Les poeres di cwin.

Li **poere di cwin**, c' est on frut ki rshonne a ene poere. Mins elle est pus deure, ele a des coisses et ene poyowe pea. On nel pout magnî k' estant cûte.

Li poere di cwin vént so on poerf d' cwin a pârti di belès blankès fleurs.

Les poeres di cwin polèt dmorer so l' âbe disk' às prumirès djalêyes. On voet k' il a bèn relé cwand leus pwels dimorèt dins les mwins.

Li poere di cwin n' est nén del minme indje kel poere.

Les poeres di cwin si magnèt cûtes avou do souke. Mins on ndè pout fé eto del djelêye.

Li djelêye di poeres di cwin.

Prinde des belès djaenès poeres d' cwin, haetchî li cawe et l' moxhe evoye; elzès schovter avou ene deure brouxhe po rsaetchî li pluche k' i gn a sol pelake, pu les rispâmer comifât.

Kitaeyî les fruts tot leyant l' ragosse. Mete dins ene bassene et covri d' aiwe.

Fé cure a feu nén trop foirt.

Cwand les fruts sont bèn cûts, sigoter et rprinde li djus.

Mete on kilo d' souke po on lite di djus; cure a roed feu 15 minutes à long. Vey si c' est deur assez et mete dins des verenes.

On pout fé parey avou mitan poeres di cwin, mitan pemés.

Henry Lepage.

Mâlâjheys mots :

cantea (can't-) : récipient quelconque; dismantchî l' souke : dissoudre; fordene (fordine, foudrine, foudrène, fourdrène) : prunelle; groujhî : croquer; haetchî evoye : enlever; indje : espèce; kitaeyî : découper, couper en petits morceaux; poere di cwin : coing; poerî d' cwin : cognassier; poyowe : poilue; ragoisse : trognon; reler : geler blanc; ribatijhî : diluer; riwachoter : agiter une nouvelle fois; scawer : enlever la queue; schover : brosser légèrement; spâmer : rincer; splocter : égrener, cueillir un à un; stitchî : fourrer; traitoe : entonnoir;

*

FÉ DES WATRINGUES

Cwand dj' esteu djonne, dj' a cmincî pa casser âs pires li long des voyes. On-z aveut des guetes et des lunettes avou des treyisses. C' esteut po n' nén awè des spitrons dins les ouys. On casséve djusk' a tant k' les pires âyénxhe li mzeure des balasses. (4 - 6 cm.)

Après, dj' a fwait des watringues

-" Cwè çki c' est d' ça po âk ? "

-" C' est fwait po saiwè des prés trop crous, ou çk' i gn a des djonkeas "

-" Comint çk' on fwait ? "

-" On foye dins tere et fé des trintchêyes d' ârzeyè di 10 cintimètes, k' on leyive a on milimète u deus onk di l' ôte. Après, on meteut des balasses so les radjondaedjes pol tere ni nén moussî ddins. Après, on rcatchive avou des strins d'

waessin [seigle]. Et pu, on rascovreut avou del tere.

Les djonkeas crevént, foice k' i n' avént pupont d' aiwe. Et la l' cayet, wai ! "

Sovnances da Jules Brisý.

*

BÉNRADE DO PEKET WALON DINS VOSTE ESSINCE ?

Motoit bén k' on va basti a Wanze ene oujhene ki va fé del gote (di l' etanol, djans) avou des betràles u do frumint.

Nén po racfoirter les sôlêyes del Hesbaye, nonfwait !

Li biyoetanol serè tcherdjî so des mozreces [*péniche*], et wangnî li poirt d' Anviése på Tchenâ Albert. Drola, i serè maxhî a l' essence ki rexhe des rafinreyes di petrole, et rivni el Walonreye dins les pompes a essence.

On-z ahesreut insi les rafinreyes d' Anviése avou 200.000 metes cubes l' anêye, a on pris di 50 a 70 uros l' ectolite (50 pol gote di betràle, 70 pol cene di frumint).

Po-z adiercî ç' còp la, fâre kel société almande Südzucker, k' est l' mwaisse del djowe, vâye poujhî e s' taxhe 150 miyons d' uros po rapontyî l' soucreye di Wanze.

*

LES GRANDS BOTIKES.

On grand botike (on dit eto: on sârma), c' est ene plaèce la k' on vind totès sôres di marchandijhes, k' on prind luminme so les axhletes, et

mete en ene pitite tcherete k' on boute disk' al caisse, po lzès payî aidants sol mwin et mete totes ces comissions dins des saetchots d' plastike.

Istwère des grands botikes el Walonreye

Ont cmincî dins les anêyes 1960 dins les grandès veyes (Lidje, Nameur, Tchâlerwè, Mont).

Dins les anêyes 70, end a yeu eto dins les ptitès veyes (Djiblou, Mâmdey, Mâtche, El Lovire, Librâmont).

A pârti des anêyes 1980, end a yeu dins tos les gros borks, a nén co vint kilometres di tchaeke viyaedje.

Li diswalpaedje des sârmas a touwé les ptits botikes di viyaedje, k' ont câzu disparexhou dins les anêyes 1990.

Les mâkes des grands botikes el Walonreye

- Sârma: ene des prumires mâkes, k' a divnou on cmon no e walon.
- Nopri
- Bon Marché.
- Inno (Inovâcion): conoxhou på feu k' end a broûlé onk a Brussele e 1976.
- GB (ki vleut dire "Grand Bazâr", on no k' a motoit stî atuzlé e walon. GB a ratchté Li "Bon Martchî" eyet l' Inovâcion po divni "GB-Inno-BM".
- Delhaize : ene mâke di fabrike walon k' a fwait des ptits djonnes âs Estats-Unis.
- Colruyt, li prumî k' a cmincî a baxhî les pris did tot.
- Carrefour : ene mâke francesse k' a ratchté GB e 2002.

- Mamouth : ene ôte mâke francesse, des nouzomes botike
- Spar : c' est ene mâke almande; davance, c' esteut des ptits botikes; asteure, dispu les anêyes 1990, c' est des ptits sârmes.
- Cora : k' a cmincî dins les anêyes 1970.
- Aldi : k' a cmincî dins les anêyes 1980.

Rimetaedje a n' onk l' ôte des 3 gros sârmes del Beldjike

(sitouwâcion e 2004)

Sitindêye des botikes

- Colruyt : 400 m² po les botikes "Colruyt"; 360 m² po les "Spar"; 399 m² po les botikes "Okay".
- Delhaize : 1900 m² po les botikes Delhaize; 1200 m² po les A.D.; 500 m² po po les Proxy.
- Carrefour : 6300 m² po les grands botikes Carrefour; 1800 m² po l' essegne Super GB; 650 m² po les Contact GB

Nombres di diferinnès marchandeyes

- Colruyt 19.000.
- Delhaize 18.000.
- Carrefour 13.000 (rén k' di l' amagnî)

Nombe di botikes.

- Colruyt : 225 Colruyt, 22 Okay.
- Delhaize : 123 grands botikes, 190 botikes assoçnés, 899 "pitits grands botikes" (Delhaize citizen, Proxy Delhaize).
- Carrefour : 56 Carrefour, 272 Super GB, 899 pitits GB (GB contact, GB Express...).

Li sâme di tchaeke grand botike (situatedje).

Tchaeke Grand Botike a si prôpe sâme di vindince Metans:

- Colruyt et Carrefour saynut tofer d' aveur les meyeumartchîs prodûts.
- Delhaize inme mî l' cwâlité come les prodûts biyo.

Handele inte les sârmes et les ahesseus.

À djoû d' ouy les produjheus d' amagnî sont câzu oblidijs di passer pàs sârmes po vinde. Po k' leu martchandijhe soeye metowe dins les axhletes, i dvèt accepter di fé on rabat so les facteures, ki va di 5 a 40 des vindaedjes. Dinltins, ci rabataedje la esteut payé al novelan mins asteure, i discontnut a tchaeke troes-moes, li cwårt del ristoûne di l' anêye.

Les fabricants dvèt eto payî zelminmes leu scot po les rclames di leu prodûts dins les grands botikes.

Les Grands Botikes sont todi pus straegnes po k' on lzî amoenne li martchandijhe a tinzayeure. Ôtmint i vs contèt des grossès amindes.

Les grands botikes e Tîce-Monde Diswalpaedje des Grands Botike e Tîce-Monde

Di câze di l' afrankixhaedje di l' economeye à cminçmint des anêyes 1990, dins mwints payis do Tîce-Monde gn a vnou s' astaler mo des tchinnes di sârmes d' Urope et d' Amerike.

C' est l' Amerike Nonnrece k' a stî l' prumire del binde. So dijh ans (1990-2000), gn a yeu ostant d' noveas grands botike e

Braezi ki so 50 ans às Estats-Unis. E 1990, les Braezilîs atchtént 30 âcint di leu-z amagnî dins les sârmes; e 2000, c' esteut 75 âcint.

L' Azeye Nonnrece et Nonnelevantrece a âk come 5ans di rtâdje eneviè l' Amerike Nonnrece. Mins i s' ratrapnut. Inte 1999 et 2001, li pàrt des sârmes dins li ptit comiece a gritchî di 35 a 43 el Taylande. Metans, pol Gwatemala, po les minmès anêyes, ça n' a stî ki di 30 a 35 âcint.

Les grands botikes et les ptits cinsîs e Tîce-Monde.

Les grands botikes ont sovint on cinte di dispârdaedje des martchandijhes po des dijhines di sârmes. C' est ces djins la ki comandèt çou k' elzî fât : des trûlêyes di prumire martchandijhe. C' est câzu impossible po les ptits cinsîs et cotlîs di poleur vinde leu prodûts às grands botikes, paski c' est les sârmes ki decidèt çou k' i fât ahiver.

Eto, cwand il a livré s' martchandijhe, li ptit cotlî pout co esse sibiré di vey kel mitan di l' eboutaedje est rfuzé paski ci n' est nén des prodûts al leccion.

Ote tchoi: po les marchandeyes ki les sârmes vlèt bén, i n' les payèt bén sovint k' a 60 djoûs, c' est brâmint ratinde, sapinse às ptits cinsîs.

Gn a eto des sârmes ki dmandèt k' les verdeures et les ôtes prodûts soeyexhe acertinés come estant ahivés biyolodjicmint et sins fé bouter des efants. C' est les set croes po les ptits cinsîs.

Dabôrd, à pus sovint, les ahiveus ki fjhèt martchî avou les sârmes, c' est des gros cinsîs k'

estént ddja arotinés à produire po-z epoirter foû payis.

Les grands botikes eternâcionâs ont les minmès rîles di cwâlitè po l' amagnî dins tos les payis. C' est les rîles di France po Carrefour, metans.

Eto, si les "Carrefour" do Braezi ni trovèt nèn cisse cwâlitè la so plaèce, i vont apoirter des crompires et des pemés di France. Eto, on rprotche sovint às Grands Botikes di pàrt à noû-colnijhaedje des payis do Tîce-Monde.

E l' Amerike Nonnrece, les grands botikes ont aprin às djins a boere do laecea, des dânonés, do froumadje. Les ptîts cinsîs n' ont mây polou ahessî les sârmes avou do laecea d' prumire leccion. Àreut falou des sâles di modaedje, des rfoedixhoes, et hay vos nd âroz. Les acleveus d' vatches di là n' avént nèn des cwârs assez po s' enustiyî.

Mins, des còps k' i gn a, ça pout eto diswalper sacwantès coines do Tîce-Monde. Insi Carrefour a fwait marchî avou les ahiveus di melon do Nôr-Ess do Braezi po-z ahessî ses 67 botikes à Braezi et dins 21 ôtes payis.

Prin del pådje Wikipedia "http://wa.wikipedia.org/wiki/Grand_botike".

*

LI TCHENÂ D' PANAMA

Panama, c' est on ptit payis metou djustice inte l' Amerike do Nôr e l' Amerike do Sud.

C' est on isse, dj' ô bén : ene sitroete binde di tere ki raloye les deus dzo-continints. On l' lome l' Isse di Panama.

Cwand on dmande a on Panameyin kimint k' i ralouke si payis, end a ki respondèt "Panama c' est l' botroûle del Daegn et l' corin di l' univiers".

I n' a ki 2.900.000 dimorants e Panama mins les djins s' î sintèt come à fén mitan do monde. Pocwè ?

E Panama, i n a-st on grand canâl, ki dene passaedje inte l' Océyan Atlantike e l' Océyan Pacifique.

C' esteut ene sifwaite eterprijhe del basti, el canâl.

Ouy, tos les djoûs, i n a inte 25 et 40 bateas k' î passèt, ki dvèt payî tchaesconk di 30.000 a 50.000 dolârs amerikins, a l' assulon do pwès do batea. Avou çoula, i n a 600 a 700 miyons d' dolârs tos ls ans ans ki rintrèt dins les caisses dans les caisses di l' administrâcion do Tchenâ. C' est ene administrâcion otonome, avou èn awaitaedje eternâcionâ. Ene pârteye des benefices va a l' Estat Panameyin, mais nèn tot. Par egzimpe, e 1994, i n a-st avou 14 029 tranzites di bateas po on pwès totâl di 170 miyons d' tones. Ça a fwait ene rintrêye di 419.200.000 \$.

Ouy (chifes di 2004), nos estans câzu a 20.000 tranzites l' an.

C' est on handele ki rapoite bén. A Panama, les djins k' ovrèt po l' canâl sont les mî payîs. Li payis est foirt indjusse po les ovreus. Li pus ptite cwénzinne, c' est 220 dolârs par moes. Mins les cis ki travayèt po l' tchenâ sont bén payîs, come amon nozôtes les cis ki boutèt po l' Comission Uropeyinne.

Asteure, i n a sacwants rujhes. Les scluzes do tchenâ sont 300 metes longues et 25 metes lâdjes. Ele ni leyèt nèn passer les tot gros bateas.

Dabôrd, i fâreut ralârdji. Mins ci n' est nèn âjhey.

Li canâl, po tchaeke batea k' î passe, piede 100 miyons d' lites d' aiwe. Et ci n' est nèn d' l' aiwe di mer, mins d' l' aiwe d' ene astantche k' endè va insi. Çou ki fwait k' po-z agrandi les scluzes, i dvrèt ragrandi l' astantchêye [*lac artificiel*], avou. Et po çoula, diveur haper des teres a sacwants djins. Et, esprôpriyî les djins do payis, come totavâ, ça n' va nèn tot seu.

El payis va vôter en on referindom nâcionâ so l' ragrandixhmint do tchenâ. Po l' moumint, i m' shonne ki les djins n' sont nèn disconte. Mins on voerè bén cwè adon.

Les djins pinsèt ki, po payî totes ces costindjes la, les cpagneyes ki manaedjèt l' canâl vont dveur fé payî pus às bateas k' î passèt.

André Dumoulin, li 2 d' djun 2005.

LI CIR-MOENNEU GALILEO : SO PÂS SO FOTCHES APRÈS 10 ANS D' EGUEGNES

Brussele, 27 di djun 2005

Set ans après si skepiaedje e 1998, li pordjet Galileo vént di trover on moenneu. C' est l' comission Uropeyinne k' a relî les soumissionneus et tchoezi èn ashonna di sacwantès societés ki s' lomnut EADS (groupe uropeyin), Thales (francès) Inmarsat (inglès), Alcatel (francès), Finmeccaina (Itâlyin), AENA et hispasat (ambedeus espagnol).

Ciste atelêye la àrè l' âdjeu di tni l' botike Galileo "20 ans à long. On-z avire k' i vont poleur arâvler 500 miyons d' uros tchaeke anêye, âtoû des anêyes 2020.

Mins dvant, i fâre passer al caisse. Dj' ô Bén mete sol tâve 1.4 miyârd d' uros divant 2007. Ces çanses la, c' est a pô près deus tîces des costindjes po mete e plaeece les 34 sipoutniks ki vont divni li Rantoele Galiléye. End a yeu, paret, des xhames el voye divant kel pordjet ni soeye so les rays.

Po cmincî, gn aveut l' Almagne ki s' plindeut ki c' esteut leye l' aléve ploujhî e s' taxhe po payî on gros boket do pordjet, mins ki ses eterprijhes ni rçuvént nén çou k' elzî rivneut.

Tot â cmince, c' esteut les Inglès et les Olandès k' avént dit "Nonna". Après di tos les costés, on-z oya brutyî k' el pordjet costéve pâr trop tchir po çou k' c' esteut.

Mins les pus grands meteus d' pires el roye, c' esteut les Amerikins, djalots come des coucous ki les Uropeyins alént fé leu prôpe sistinme di cir-moennaedje, et nén eployî leu prôpe rantoele G.P.S. mins ciale est militaire, çou ki fwait ki l' Urope n' âreut mây polou saveur les cas et les mas del mwaisse agayonreye; li sistinme rûsse, li Glonass, est dâs militaires eto.

Ça fwait k' Galileo serè l' prumire djéndjolreye di cir-moennaedje civil.

Ci n' est nén del pitite bire, da, ci pordjet la. Les studias (2002-2005).

Ont ddja costé 1.1 miyârd d' uros. di 2006 a 2008, c' est li stramaedje des spoutniks et l' bastixhaedje des antenes raloyreces. Li facteur 2.1 miyârd d' uros, ki 1.4 miyârd serè payî pâr deus eshonnas INAV Sat et Aurely ki rascovrèt les 7 societés ki nos djhîs ciddé padzeu et, pus lon ene cwarantinne d' eterprijhe k' eployront, e 2010, 150000 djins.

A cwè va siervi galileo?

A totès sôres, metans

- A houkî otomaticmint l' SAMU, cwand vos avoz rtourné l' oto, minme ki vos estoz maké astok dizo les rployeyès toles
- A vey l' eplaeçmint des bateas dins les mers, et les fé moussî dins les poirts, sins mâ sins rujhe.
- A rwaitî les tchamps so tote li daegn po vey s' il a Bén ploû, si les culteures crexhèt.

Lucyin Mahin, li prumî d' djulete 2005.

*

Walonreye / Viyès dujhances / priyaedje des sints.

SINT GUBIET

Sint Gubiet, k' on lome eto : sint Gobiet u sint Guëbert (e francès, saint Guibert u Wicbertus), c' est on sint fiesti el Walonreye k' a skepyî diviè 892 dins l' conteye di Darnau. Si pa esteut on mwaisse-sôdârd do rwè d' Lotarindjeye. Si mame provneut del cour d' Ostrazeye. Gubiet leya hatche et matche li veye di sôdârd, po s' vini s' astaler a Djiblou. Ci fourit l' troejhinme conte do dominne. Il î fjha basti ene ritche abeye benedictene.

Il erala a l' abeye Gorzé dé Metz po ses vîs djoûs, et c' est la k' i dhota e 962. Mins il aveut dmandé ki s' coir fourixhe ramoenné a Djiblou.

E 1100, on loma a s' no li viyaedje di Mont-Sint-Gubiet. I fourit beyatifyî e 1110.

Porcession sint Gubiet a Djiblou

Porcession sint Gubiet si fjheut a Djiblou li nute do 22 à 23 d' may. Ene miète divant meynute, les djins s' rapoûlént avou des lantienes divant l' tchapistrea. A meynute petante, i s' metént en erote po fé l' Toû sint Gubiet.

Li porcession statéve a totes les tchapeles, et dire ene pâter. I dmorént pus lontins e Bouxhon Sint Gubiet. Lavola, sint Gubiet âreut planté s' bordon e tere, et i nd âreut crexhou on bouxhon d' ârdispene.

Les pelrins codént des fleurs la dins l' cotoû, et les ramoenner el veye. I rarivént diviè 3 eures et dmey, cwatre eures à matén. I florixhént li posteure do bondiu d' pitié, eyet l' tombe da sint Gubiet.

Priyaedje à sint Gubiet

On l' priyive po esse waeranti des oraedjes et pol dislaxhaedje des prijhns.

Mwaisse-sourdant: "Colignon, Alain, Dictionnaire des saints et des cultes populaires de Wallonie (histoire et folklore), Ed. du Musée de la Vie Wallonne", Lidje, 2003, ratourné e walon sol Wikipedia.

*

ADRIYIN D' DJERLAXHE, ONK KI N' AVEUT NÉN FROED ÀS OUYS

Adrien Victor Joseph de Gerlache de Gomery (sikepyî li 2 d' awousse 1866 et moirt li 4 di decimbe 1934) fourit-st èn

esplereu bedje, ki moenna ene espedicion e l' Antartike avou l' batea *Belgica*, et esse li prumire trope di djins a-z ivierner làvâ (1897-1899).

I n' aveut nèn l' idêye di passer la l' ivier. Il ont Bén stî oblidjîs, paski leu batea a stî edjalé et dmorer astok e mitan des glaecees.

Ses djonnès anêyes.

Adrien de Gerlache (l' etimolodjeye di s' no est on no d' provnance: hamtea di Djerlaxhe) vina-st à monde li 2 d' awousse 1866 a Hasse [*Hasselt*] el Beldjike.

I fjha des studiaedjes di syinces aplikêyes a l' Univiersité Libe di Brussele.

Tins d' ses vacances, i fjha do matlot so des bateas tranzatlantikes. Adonpwis, cwand il a yeu-st avou s' diplome e 1885, i moussa el marene bedje li 19 di djanvî 1886.

Après aveur monté e gråde, et divni prumî lieutenant e coledje naiviâ d' Ostinde, il ava-st on posse sol *Belgique*, on batea idrografike.

C' est sol tins k' i sierveut so ç' batea la k' i fjha ses plans po l' esploraedje di l' Antartike.

Li prumire espedicion.

E 1886, de Gerlache atchta on batea norvedjin di tchesse al balinne, lomé PATRIA. Cwand il ava yeu rmetou a noû et fé brâmint des candjints, el ribatijha *Belgica*.

Avou èn ekipaedje di brâmint d' nâcionâlités - emey zels Roald Amundsen eyet Frederick Cook - i ndala do poirt d' Anvesse li 16 d' awousse 1897.

E moes d' djanvî 1898, li Belgica ariva-st àzès coisses del tere di Graham.

Tot naiviant etur li coisse del tere di Graham eyet ene longowe tchinne d' iyes sol Coûtchant, de Gerlache loma ci passaedje la li "*stroeteure do Belgica*", ki, pus târd, sereut rloché li "*stroeteure di Djerlaxhe*" [*détroit de Gerlache*] e si oneur.

Après aveur metou sol mape, eyet lomé, sacwantès iyes so ene vintinne d' acoistaedjes diferins, il ont trevâchî l' Ceke polaire antartike li 15 di fevrî 1898.

Eyet li 28 di fevrî, l' espedicion dimora atrapêye e mitan des glaecees.

Mâgré les efoirts di l' ekipaedje po liberer l' batea, il ont dvou leyî ouve et-z esse foircîs di dmorer tot l' ivier so l' Antartike.

Sacwantès samwinnes pus târd, li 17 di may, ci fourit li spexheur complete, la kel nute polaire atouma, eyet durer disk' à 23 d' djulete.

Après çoula ci fourit co 7 moes di mâlâjhîstés, tot sayant di distoker l' batea, foû des bokets d' glaece - et schaper ses djins. Sacwants omes ont ene miete pierdou leu tiesse, etur zels on marén bedje k' abandna l' batea tot djhant simplumint k' i "raléve e Beldjike".

L' espedicion sofrilha eto do scorbute.

Al fén, li 15 di fevrî 1899, il ont reyussi a naivyî sol sitroet tchenâ k' il avént schavé dins les glaecees les samwinnes di dvant. I lzî fala câzu on moes po fé 7 miles. Al fén, li 14 di mâss, il ont tolminme sepou naivyî foû des glaecees.

L' espedicion pola-z eraler a Anvesse, wice k' ele ariva li 15 di nôvimbe.

Adrien de Gerlaxhe sicrijha e 1901 on live e francès, *Quinze*

Mois dans l'Antarctique (cwénze moes e l' Antartike) po raconter si spoûle. Li live ourit-st on pris di l' Academeye Francesse e 1902.

Ses vîs djoûs.

Adrien de Gerlache prinda pârtdins sacwantès ôtès espedicions, emey zeles:

* ene espedicion comerciâle eyet syintifike dins l' Gofe Piersike (1901)

* l' espedicion e l' Antartike da Jean-Baptiste Charcot, mins k' i cwita divant k' ele n' arivaxhe câze d' on mwais airaedje a boird (1903).

* ene espedicion el Mer del Groenlande, a boird do Belgica (1905).

* ene espedicion ezès mers di Barents eyet di Kara (1907).

* ene espedicion al Groenlande, eyet a l' archipel Spitsbergen eyet Frans-Jozef, a boird do Belgica (1909).

Il ourit deus efants avou s' prumire feme, Suzanne Poulet, k' i s' maria avou e 1904: Philippe (1906) eyet Marie-Louise (1908).

Si mariaedje n' ala k' so ene fesse eyet s' fini e 1913, après ça, Adrien de Gerlache si maria avou Elisabeth Höjer, ene Suwedwesse.

Avou leye, il ourit co èn ôte valet, Gaston de Gerlache, e 1919.

Dins les anêyes 1950, Gaston shuva les passêyes di s' pa, dins ene estâcion di rcweraedjes bedje so l' Antartike.

Adrien de Gerlache mora-st a Brussele, e Beldjike, li 4 di decimbe 1934, do tifusse.

Pablo Sarachaga, rimetou e walon a pârti des sourdants Wikipedia ezès ôtes lingaedjes.

ROLAND D' LASSUS

Jean-Paul Grandmont.

Roland d' Lassus, k' on lome eco **Orlando di Lasso** ou bén « l' Divin Orlando » (1532-1594) est on Montwès foirt kinoxhou, on grand ome di Walonreye mins eto surmint onk des pus rlomés muzicyins uropeyins del Rinexhance.

Vikereye

Il a vnou-st à monde a Mont e Hinnot, adon Bas-Pays espagnol ey e l' Beldjike d' asteure. Il a fwait ses scoles di muzike come corâ d' l' egljhe St-Nicolai-e-Havré d' Mont, mins i n' a nén ratindou foirt lontins po voyaedjî dins les ôtes payis ewou çk' on fjheut brâmint do cas di s' bele vwès. On a minme dit k' il âreut stî kidnapé troes côps a caze di cite-cile mins on sait bén asteure k' i s' a ndalé a l' âdje di 12 ans e France mins surtout en Itåleye ewou çk' il a fwait brâmint des voyaedjes tot shuvant Ferdinand di Gonzague, vice-rwè d' Sicile. Il a stî egadjî a Naples après 1550, il a tchanté kékès anêyes pus târd a Rome come mwaisse di tchapele del bâzleke Sint-Djhan do Latran (c' est la k' il a rescontré Giovanni Pierluigi da Palestrina l' ôte grand mwaisse del polifoneye), il a fwait on voyaedje diplomatike manké amon les inglès a Londe poy rivni viker deus ans a Anvers divant d' trover po d' bon ene plaeece come mwaisse di tchapele al Cour do Duk Albert V di Bavire a Munike, ki l' Duk end aveut fwait li tchapele li pus

impôrtante d' Almagne; et a stî luminme di 1568 a 1573 al fene copete di s' rilomêye uropeyinne.

Di s' djonne tins djusk' a k' il est ddja d' âdje, Lassus a tofer fwait des compôzaedjes di muzike. Di s' plome ont sourdou 2000 compôzaedjes, emey zels 57 messes, 101 magnificats et come 700 motets k' ont parvinous djusk' a nozôtes. I câzéve brâmint di lingaedjes eyet esteut on fén kinoxheu di tos les diferins stîles di muzike. Po ses compôzaedjes polifonikes eco vicants âdjourdu, il a stî cweri dins totes les pitîes fômes di muzike populaire d' Urope avou on grand signifiaedje ârtistike, come li vilanele itålyinne, li tchanson francesse eyet l' Lied almand.

Li djonne muzicyin a cmincî s' mestî di compôzeu come madrigalisse, mins i n' a waire târdjî po s' tourner eviè les motets k' ont stî li vray clâ spirituwel di si ovraedje. Dins ces-ci on pout trover d' on costé, li foite influwince des muzicyins di s' pays et di l' ôte costé, tote li grandeu et l' foice simbolike di s' lingaedje muzicâ. A 40 ans, cwand il a stî parvinou al miercopete di si ârt, i sepéve moenner del pus bele manire totes les tecnikes di compôzucion di s' tins.

Li muzike da sinne est caracterijheye pal parfonde riprezintâcion des emôcions, des tonalités sinuweles et des imâdjes muzicales. I n' a nén seulemint rindou bon dvwer a l' idêyâ ârtistike univiersel mins il a eto metou dins si ovraedje des elemints âyant pâr li caractere itålyin. On pout dire k' il est onk

des pus grands compôzeus di tos les tins.

Prin del pådje Wikipedia "http://wa.wikipedia.org/wiki/Roland_di_Lassus".

*

LI CWACWA DO TIKET

On s' a todi dmandé comint k' ça s' fwait k' el mere di tiket groxhixh cint côps s' pwès sol tins k' elle est agrichtêye après ene biesse, et s' î aveur acoplé avou on mâye.

Deus sincieus canadyins ont motoit bén trové l' cwacwa.

Comint ont i fwait ?

Il ont corwaitî li smince des mâyes di tiket et il ont trové ene pitite proteyene, k' il ont lomé "voracene".

Il ont prin deus tropes di meres di boschets. Les prumires, els ont esmincî normâldimint. Les deujhinmes, il ont rsaetchî li voracene foû do verzin des mâyes divant d' esmincî les frumeles.

Cwè çk' il ont trové?

Les prumires ont groxhi nouzommint come davance. Mins les deujhinmes ont dmore mwinres come divant l' edjermelaedje. Dabôrd, ont i tuzé, li voracene, les tikets frumeles end ont dandjî po "s' ecrâxhî" et divni plinnes di sonk come des barikes.

Cwè fé avou ci dischovraedje la?

On-z a les pinses di fé on vaccin avou l' voracene: On va eplocter les vatches u en tchéns, metans.

À moumint k' el mere di tiket s' apwaireye et s' aprester a groxhi et a ponre, ele va sucî des anti-coirs anti-voracene, ki vont l' espaitchî di gonfler et kécfeye di ponre des gros tchacosseas d' oûs. Li nindje si mopliyrè brâmint moens.

Mins les tikets, dabôrd, i s' iront agrifter so des ôtès biesses, ki les tchéns et les vatches, kécfeye so les djins, et lezî stichî des maladeyes come li mâ d' Lyme?

Nonna, ca tchaeke sôre di boschet ni formagne k' ene metowe sôre di biesse. On tiket des tchéns ni va saveur rascrâwer ene djin, et ârvierdimint.

Pocwè voleur lûter siconte des loveas ?

Aprume pask' i poujhnut brâmint do sonk âs biesses, sovint dins des payis la k' gn a cobén del setchresse, et k' li bisteu, i lyi fât ddja Bén tot.

Deujhinmint, pask' il epestiferèt les biesses et les djins avou totès sôres di plâgues, come li mâ d' Lyme ki dji vs dijheu enawaire. Mins gn a eto les rodjès aiwes (piroplasmôzes) des tchéns et do gros bisteu, et totès sôres di maladeyes tropicâles.

Djôzef Mahin, tot shuvant on papî parexhou dins "Science et vie".

Mâlâjheys mots :

ârvierdimint : inversément; *bisteu* : bétail; *boschet* : tique; *ecrâxhî* : engraisser; *edjermelaedje* : accouplement; *epestiferer* : contaminer, empester; *eplocter* :

inoculer; *esmincî* : ensemercer, inséminer; *formagnî* : parasiter; *lovea* : tique; *mâ d' Lyme* : maladie de Lyme; *mâye* : mâle; *metowe, ene metowe sôre di biesse*: une espèce animale donnée; *mwinre* : maigre; *nindje*: espèce nuisible; *plâgue* : maladie, épidémie; *rascrâwer* : contaminer; *rodjès aiwes* : hémoglobinurie (urines rouges); *s' agrifter, s' agritchter* : s'accrocher; *s' apwairyî* : s'apparier, s'accoupler; *si mopliyî* : se multiplier; *tchacossea* : grappe; *tiket* : tique; *verzin* : sperme.

*

SO LES PASSEYES DES WALONS DEL SUWEDE

Po passer leu tins, les Walons djouwént voltî del muzike et danser. Les grandès fiesses, c' esteut l' Noyé et l' Sint-Djhan, sorlon li spot walon: Noyé et Djhan pârtixhèt l' an.

Les Walons avént eto amoenné avou zels l' uzance do cwarmea.

Vallonättlingen (les djins di stok walon)

Pitchote a midjote, les Walons s' ont metou tolminme avâ les Suwedwès. Enute, gn a brâmint des dischindants di ces Walons la ki sont firs di leus stok walon. À djoû d' ouy, end âreut ene cwarantinne di meyes.

End a meye deus cints ki sont mimbes del Soce "Les Dischindants des Walons del Suwede" (Vallonättlingen). Li sâme di ç' soce la, sorlon li

prumî hagnon des statuts, c' est di fé cnoxhe les apoirts des Walons dins l' veye economike et culturele del Suwede, et eto d' aspaler les rcwerances a vey avou çoula.

Li Soce a fwait ene foice po rashonner les dischindants des Walons et wârdèr l' culteure walone el Suwede. Elle a, avou, les pinses d' atôtchî les djins del Walonreye, et les institucions walones. Elle a-st ene waibe da leye

À djoû d' ouy, cisse soce la saye di rtrover cwarante-et-onk efants Lidjwès k' il avént priyî a vni dmorer cénk samwinnes el Suwede e 1948.

Mins rivnans a ene des prumirès plaeces del Suwede ki les Walons î ont vnou, dj' ô Bén: Leufsta, sol ban d' Tierp. Les tourisses walons sont-st oblidyî d' î passer.

Li foidje di Leufsta fourit ossu ene prôpiété da Louwis d' Djer. Onk des mwaissees del foidje di cisse plaèce la fourit Matî d' Djer, kel moenna di 1626 a 1627.

Kékès anêyes pus toit, Matî d' Djer esteut l' pus gros fondeu del Tere di Durbu. Il esteut l' mwaisse des forneas del Foidje dizo Mormont eyet d' Rotche-â-Frinne. Il aveut eto ene bate di tchedjmint [quai] et des depots a Barvea, a ene plaèce k' il aveut lomé "so Djer" (et k' esteut so l' Aiwe d' Oûte).

On sait co d' lu k' i dmoréve a Österby e 1641, paski c' est did k' il a scrîf ene lete a des neveys.

Çou k' on pout vey âdjourdu a Leufsta, c' est çou k' a stî rbasti après 1719, cwand gn a va ene abrocance des Rûsse ki distrujhît tot l' payis.

Mins l' prumî plan do bork a stî Bén wârdé. Pol djoû d' ouy, li site, c' est da "Leufsta Trust", ene soce ki retrokele l' estat suwedwès, Louis d' Djer, li dierin prôpietaire privé et lontrin dischindant l' ôte rilomé Louis d' Djer.

L' egljhe di Leufsta, ki rwaite li tchestea et l' pair [parç], gn a ladvins des sacwès unikes à monde come ene ôre baroke, kimandêye a Johan Nicolas Cahman, on rlomé fijheu d' ôres suwedwès do 18inme sieke. Les grands djouweus d' ôre vinèt di pattavâ po djouwer dsu.

Al minme plaeece, on a eto on drole di terén d' djeu, dizo on grand tcheri, la k' on mostere às efants l' istwere des foirdjeus walons.

Minrai d' fier et atome

Tant k' a Forsmark, sol ban d' Östhammar, gn a eto on bea tchestea walon, metou à mitan d' on clapant pair inglès. Di l' ôte des costés: l' egljhe. Inte les deus, ene fene droete rowe, ki va do tchestea a l' egljhe, avou les mâjhones des foirdjeus et des ovrîs di tchaeke costé del voye.

L' ôte curiosité est li cintrâle nawearinne (nucléaire), k' eploye ût cints djins. C' est eto a Forsmark k' on-z a l' oujhene Sandvik, kinoxhowe, leye avou, lon et lådje.

A Forsmark, bork, c' est dal société "Forsmarks Kraftgrupp", les manaedjeus del cintrâle nawearinne. C' est ç' société la k' etertént l' plaeece. Li tchestea sieve a des raploûs et a des grandès rcuvinnes. E l' esté, gn a cobén eto des concerts dins l' coû do tchestea. Les ancynnès mâjhones des foirdjeus, asteure, c' est les ovrîs del cintrâle k' î lodjèt. Insi, li passé

et prezint di l' industreye suwedwesse si radjondèt la.

Po dire li veur, c' est l' boune etinte inte li cwârtî publik et l' cwârtî k' a aidî el boune etertinance di ces vicants muzêyes la. Tins del sâjhon touristike, on adjinçnêye eto di l' animâcion dins les muzêyes, des esposicions, des pîces di teyâte, des concerts, des coferinces et totes sôres di fiesses. Ça fwait kel "Pays des Borks" assaetche todi dpus d' viziteus, des Suwedwès et des etrindjirs.

Les Suwedwès aprindèt a cnoxhe on boket d' leu-z istwere, on boket d' leu-z idintisté.

L' acî suwedwès, minme si ci n' est pus pâr come divant, a wârdé ene boune rilomêye, totavâ l' Daegn.

Et gn a co mwints ôtes ponts la k' les "Walons del Suwede" ont metou l' mwin à diswalpaedje economike et sociâ do pays, sapinse às istoryins suwedwès zelminmes.

(fén)

Ârtike k' a parexhou e francès dins l' Rivowe "Terre de Durbuy", metou sol daegntoele pa Marcel Evrard dins s' waibe et ratourné e walon pa Pablo Saratxaga avou l' binamêye âjhmince da l' oteur M. Philippe BASTIN et da M. Evrard.

*

ENE VICÂREYE BÉN RIMPLEYE.

*So les cawolins d'
Transene, Libin et Rdû.*

Dimandeu: (Dm). - Cwand avoz cminci à cawolin, ô, Djôzef ?
Djôzef Deveu (Dj. D.) - E 1965, ça ! A ç' moumint la, gn aveut

pont d' machine; t' aveus djuste les des vagonets. Et les ovrîs avént des piyotches, des schoupes, des hamintes (crampes).

Dm. - Et c' est vî, ça, l' cawolin d' Transene ?

Dj. D. - Oyi, dedja divant l' guere di catoize. Adon, gn aveut des femes k' el lavént dizo l' Bârire. Moman alève rifé les saetchs. Pask' el vindént a saetchêyes, saiss, di ces trevéns la. Gn aveut des vagonets inte li cârire et l' lavaedje.

Dm. - C' est po cwè fé, ci cawolin la ?

Dj. D. - Asteure po l' blanc ciment. Mins divintins, il eployént çoula dins l' farmaçreye et les potreyes, po fé del pôrçulinne. Note, ki, di tenawete, on vindeut cobén on camion a des pârticulîs po rfé les astantches [digue] des vevîs k' ârênt trawé.

Dm. - Pocwè ? Ça ristope les trôs.

Dj. D. - Taiss k' ây. Do cawolin c' est d' l' ârzeye. Ça n' leye nén passer l' aiwe. Insi, sol cârire, cwand i fwait tchôd, c' est tote poûssire. Cwand i djale, c' est do beton. Mins cwand i ploût, c' est des broûs.

Dm. - Vos djhîz k' ça sierveut e farmaçreye ?

Dj. D. - Awè ! I paret k' c' est bon po sacwants maladeyes des djecives. Et eto po fé des eplâsses.

Dm. - Et on î va co saveur saetchî lontins ?

Dj. D. - A Transene, end a co co po 10 ans (disk' e 2014); a Libin, on n' tchedje dedja pus.

Dm. - Et après, cwand on l' aveut lavé ?

Dj. D. - Gn aveut ddja des plaeces, come la 50 ans a Hôt-Fayis, k' i gn aveut ene pitite oujhene, avou ene tchiminêye 15 metes hôte. On lavève, pu

moure. Avârci, on molève âs Fontinnes Mayé (inte Smu et Libin). Il esteut molou come del farene... Oyi, c' esteut del vraiye farene. Li dierin tchedjmint k' on-z a molou (1967), i nel savént vinde. I l' ont likidé e saetcheyes di 50kg, 1 franc do kilo, âs oujhènes "Record" (po mete dins les alimints).

Dm. - Et l' cawolin, c' est todî Bén blanc ?

Dj. D. - Neni, pa des côps t' atrape ene tchâte [veine rouge]... ene voenne di rodje di 20 cm, come do sonk. C' est d' l' occide di fier, come di l' eruni. I n' fât nén rovî k' on-z a saetchî â fier tot astok, dins l' plinne des Minires.

Dm. - Et cwè çk' on-z è fwait, di ç' rodje tchâte la ?

Dj. D. - A ! i n' est nén d' kession del mete po Armégnî. I trovrent a rdire, si t' âreu yeu metou do rodje u do viyolé. Cwand on ndè leyive ni soeye-t i ki deus troes betcheyes dins on camion, on sel fijheut dire. Cwand i dmorève sacwants bokets dins l' batch del paileuse, on sel fijheut dire eto.

Dm. - Et kibén d' djins ki boutént laddins ?

Dj. D. - E 1965, cwand dj' î a moussî, mi, gn aveut co cwate ovris. Mins dins les anêyes 1920, end aveut 40. E 1985; gn a pus yeu k' troes ovris, et e 1990, pus k' onk.

Dm. - I n' tcherdjèt pus zelminmes, dabôrd ?

Dj. D. - Ni tcherdjî, ni tirer ! Asteure, c' est des cis ki vnèt d' Tournai avou des machines et ki vnèt saetchî 45.000 tones d' on plin côp, po l' anêye (i dmandént deus miyons e 1990). I dmorèt 3 samwinnes. Ene foû-mzeure paileuse. On côp d' paile, et gn a 1000 kilos. I fjhèt on hopea come l' egljhe di Transene. Pris : 32 F al tone payî al comene. L'

ovrî k' î est co est metou po tni l' pot droet, et moenner li pte paileuse po tcherdjî les camions. Cwand i ploût, c' est lu ossu k' i fât ki fwaye roter l' pompe po pomper l' aiwe evoye. Paski cwand i ploût, gn a rade ene astantche, saiss, la.

Dm. - Dispu cwand k' c' est Armégnî ki tchedje ?

Dj. D. - Armégnî a rprin e 1972. Divant, on tcherdjive sol conte del viye société "Les Kaolins belges" (Libin, Transene, Fontinne Mayê et Rdû).

L' arcôze.

Dj. D. - Mins a Rdû c' est d' l' arcôze.

Dm. - On voet Bén l' diferince ?

Dj. D. - Oyi, hin mâlureus ! C' est des blokeas come li mitan del tâve; on bateut mene, hin, la ladvins.

Dm. -Av' dedja batou mene, vominme ?

Dj. D. - Taiss k' ây. Dj' alève forer del nute po bate mene â matén.

Dm. - Et cwè fjheut on avou l' arcôze ?

Dj. D. - C' esteut ene oujhene a Hu ki fjheut des brikes refractaires. Les brikes refractaires, c' est po fé des fors di forni et d' industreye. On n' fijheut nén des brikes refractaires rén k' avou d' l' arcôze : i faleut mete ôte tchoi avou.

Dm. - Et ça n' egzistêye pus, ciste oujhene la ? On n' î saetche pus, a l' arcôze ? Dj. D. - Neni, li dierin côp, l' oujhene di Hu, il avént fwait des fors po ene industreye. Mins cwand on-z a aloumé les fors, il ont peté. Et l' société di Hu a toumé so s' cou.

Dm. - Et les camions tcherdjént direk çou ki vneut djus del cârire ?

Dj. D. - Bén nonna, don. Come dins totes les pirreyes, gn a des broyoës.

Po l' arcôze, c' esteut des gros, saiss ! To sins Bén : gn aveut des bloks di pus di 300 kilos.

Li tcheriaedje evoye do cawolin.

Dm. - Ces machines la alént a l' electrike ?

Dj. D. - Al fén, oyi, mins dinltins, dj' a co veyou on tchvâ ki fjheut tourner on tourniket po fé rmonter les vagonets d' cawolin. C' esteut dins ls anêyes 1930-1934. Li câbe tournéve âtoû do tourniket et les vagonets rmontént disk' â dzeu del cârire.

Dm. - Et des galiots (vagonets), wice k' on l' tcherdjive ?

Dj. D. - C' esteut on camion kel tcheryive di Transene a Libin. On l' moennéve a Libin â tram. Gn aveut cwate ovris a Libin ki tcherdjént l' cawolin so les vagonets saetchîs pâ tram. Après, il alève â tram di Libin a Pwès. Ladrî, li galiotêye [contenu du wagonnet] esteut distcherdjeye dins les gros wagons.

Dm.-Pocwè nén moenner direk li camionêye disk' a Pwès ?

Dj. D. - C' esteut des camions d' 5-6 tones. Dandjreus k' il avént peu d' uzer brâmint d' essence tot fjhant les convoyes disk' a Pwès.

Dm. - Et asteure, c' est des pus gros camions, azâr ?

Dj. D. - Enute, mâlureus !, c' est des 30 tones. E 1980, dji dischindeu avou l' camion d' 25 tones disk' â fond del cârire, et dji rmontéve li rampe. I n' faleut nén k' i plouve, dowê !

Li blanc cimint d' Armégnî.

Dm. - Cwè çk' on fwait avou l' blanc cimint ?

Dj. D. - Il espoirté 500 francs (125 uros) les cint kilos. Ciddé, on s' è sierveut djustice po rpârer les mâjhons.

Dm. - Et dvant d' divni do blanc cimint ?

Dj. D. -A Armégnî, on lave li cawolin dins on nouzome tonea. I metèt 80 tones divins. Pu l' tchâfer et l' ritchâfer a 1500°C. Li blanc cimint, el vindèt brâmint dins les payis d' Azeye. Avârla, i n' metèt pont d' gris cimint. Dji n' ti sâreu dire pocwè.

Dm. - Et, do cawolin, end a-t i co e des ôtes plaeces ki sol ban d' Libin ?

Dj. D. - Oyi dandjreus; c' est ene voenne ki vént d' Hôt-Fayis et ki vént a Transene. Mins i gn a pupont d' cârire asteure.

Dm. - Vos wangnîz Bén vosse veye à cawolin ?

Dj. D. - Oyi, ça ! On wangnive todi dpus k' à bwès.

L' ovraedje di bokion et d' cinsî, di trakeu, di conseÿî cominâl.

Dm. - Vs avoz fwait do bokion eto, dabôrd ?

Dj. D. - Dj' a bouté po des martchands : abate às sapéns et às hesses.

Dm. -Et co travayî do cinsî ?

Dj. D. - Dj' a fwait ene soce avou vosse pa. I nos faleut deus tchvâs po tcherwer. On n' aveut nén del coôteure assez po-z awè tchaeconk deus tchvâs.

Dm. -Et vs alîz voltî al trake ?

Dj. D. - Al trake, away, ça. On ndè yeu eto des paskeyes, avârla : les tchéns ki moennént des veyes et ki s' kibatént. On-z a fwait dipus d' toûs ki d'

mirâkes On n' esteut nén les dierins po fé ene biestreye.

Dm. - Et les eleccions ? I paret k' dinltins, on câzéve walon dins les conseys ?

Dj. D. - A Transene, on câzéve co walon. Dj' a cmincî e 1962. Dj' a enute 40 ans d' comene; dji so l' pus vî del province di Lussimbork. Al comene, on djâzéve tertos walon, âré l' mayeur (on rintî). Lu, i n' atakéve nén e walon, mins i nos respondeut pa des côps e walon. Après les rebanaedjes, ça a candjî d' on plin côp: les conseys s' ont fwait fok e francès. Gn a pus k' mi k' î câze e walon. Mi, dji m' esplike mî e walon k' e francès.

On responde da Joseph Deveux, sipoté "Vevesse", ramexhné pa Lucyin Mahin, li 12 di mâss 2004.

*

Muzike / Etrindjir / Pitits lingaedjes.

LLUIS LLACH

Lluís Llach i Grande, c' est on tchanteu-compôzeu catalan, kinouxhou pa ses tchansons siconte des fachisses. Il a skepyî e 1948.

Do costé di s' pa, c' esteut ene famille di gros cinsîs, ki dmorént en on viyaedje. Si mame, leye, aveut stî aclevêye a Bârçulone, dins ene famille d' bordjoes.

Sapinse Lluís Llach luminme, li djin ki va fé moussî l' muzike e s' mâjhone, ci serè s' mame. Li guitare k' il eployive avou s' fré, c' esteut da s' mame. Il âront-st eto on piyano.

Ses prumirès ârgudines, elzès compôze k' i n a fok shijh set ans; mins si prumire "tchanson tchanson" avou des paroles da s' fré Josep Maria, et l' muzike da lu, ele date del difén di 1965.

Cisse tchanson la, c' est "Que feliç era, mare" ("Ki dj' esteu binâjhe, ti, l' mer").

Lluís Llach va cmincî a-z esse kinouxhou long et lâdje a pârti di 1967, come mimbe do movmint del "Nouve tchanson" ("Nova Cançó"), cwand il intere el binde "Els Setze Jutges" ("les saze djudjes"), ki ci serè lu l' dierin a-z î moussî.

Adon, i va tchoezi ene voye egadjeye politicmint. I n' candjrè pus tot âd dilong di si evolucion ârtistike.

Al fén di 1969, après aveur yeu mo do succès, i va tchanter tot seu à Palâ del Muzike Catalane. A pârti d' adon, i va esse loukî come onk des meyeus tchanteus compôzeus do moumint. Si ârè-t i todi pus di succès, a tos les liveas.

I voyaedjrè-st a Cuba, ey i tchantrè eto pol publik di Madrid. Çoula, ça serè ene miete dizôrnant por lu, ca cwatre ans à long, i n pôrè pus tchanter a Bârçulone. C est adon k' i cmince a fé des concerts el France, copurade a Paris, et ariver a passer a l' "Olympia".

Après onk di ses recitals di l' anêye 1975, i va esse ramassé. Il ârè ene aminde salêye et, ût moes à long, on lyi disfindrè di tchanter ses tchansons so tot l' teritwere espagnol.

I va raparexhe e 1976 à Palâ Municipâ des Spôrts di Bârçulone. C' esteut bôré plin.

Tins di s' cârire, a pârt tchanter les tecses da sinne, il a fwait des muzikes po des powetes k' il a aidî fé cnoxhe, come Kavafis, Joan Salvat-Papasseit, Joan Oliver, Josep Maria de Sagarra, Màrius Torres oudonbén Miquel Martí i Pol. Il a scrît des peclêyes di tchansons.

Ene des pus cnoxhowes, c' est "l'Estaca" (li piket, li pâ, minme

bodje kel walon "estale"). C' est ene tchanson politike egadjeye k' i fjha viè l' fén del dictateure da Franco. Li frankisse î est simbolijhî på piket (*estaca*) tot pouri ki, si tertos s' î mete, finirè pa toumer.

Li tchanson a stî rmetowe e walon pa Djâke Lefèvre (li Bon Diu si âme) et eplaideye dins Walo + gazete

Li grand-pere.

Li grand pere inméve di djâzer cwand dj' esteu todi gamén Nos loukéns les tcheretes passer à solea timpe à matén. Avoz vs Bén veyou, dijheu dju, kimint k' on est atelé ?

Li piket, el fât bouxhî djus sins cwè nos alans crever.

Si nos saetchréns saetchréns tertos, ci n' sereut nén todi l' minme djeu

Si nos saetchréns saetchréns tertos, Bén seur ki l' piket toumreut

Si twè, ti saetchreus di t' costé et mi di minne po l' fé toumer Saetchans, saetchans, saetchans tertos nos rtrovans nos libertés.

Des djoûs et des nutes ont passé et nos nos coixhéns nos mwins

I m' arivéve minme di tuzer: on s' a fwait do må po rén.

Dji sai Bén k' on djoû ça vénrè, mins s' fâreut tertos lever

Et minme si les foices nos mankèt, nos tchantrans co sins lâchî

On djoû, li grand-pere est evoye, côpé par on mâva vint; Cwand dji louke li solea s' lever, dji m' di k' por lu ça va Bén

Mins i nos vénrè des efants po tchanter timpe à matén

Cisse tchanson la k' il inméve tant et ki nos n' roveyrans nén.

(*Ratourné pa Pablo Sarachaga, a pârti do hagnon e catalan, parexhou so Wikipedia.*)

*

*

Prezintaedje do live «*Au temps des jardins d'antan*» da Angèle Lovinfosse.

Ossu rade ki dj' l' a yeu dins les mwins, dj' a savou ki ç' live la respondeut a çou k' dj' atindeut! Avou ene coviete di vete couleur, come ça s' doet fé cwand on emoenne ses lijheus dins ene pormoennåde nateure, li dierin ovraedje da Angèle Lovinfosse est a mi humble avis, ene bele reyussite.

L' imådje sol coviete ilustrêye Bén l' tinme tchoezi: «*À tins des djârdéns did dinltins*». Ci n' est nén «*li ptite mâjhon dins l' praireye*» mins «*li djonne feme e s' flori djârdén*!» Flori ey etertinou come li polèt esse les cortis la ki l' djârdinaedje si pratike come on vray ârt di vicaedje et nén come ene nécessité domestike.

Riprindans l' invitâcion lancêye pa l' oteur: «*ci live vos invite a muzârder à tins des djârdéns did dinltins, eclôs d' ene hâye, wice ki les verdeures coistént les fleurs, les yebeas a sinteurs, les simpes, les ptits fruts. Les rampioûles tapisént les vîs meurs ou gripént les gloriyetes. (...) Ene escapåde à dfoû do djârdén nos emoenne al discoviete des fleurs sâvadjes, des belès veneneuses, des cenes ki corèt l' lande, po fini avou les plantes testiles*»

Angèle LOVINFOSSE est passionêye pa s' sudjet et s' live est l' riflet di s' ritche persounâlitè curieuse di tot çki fwait ki l' veye d' ene djin divént tot d' on côp et passionante et passionêye. E s' live, tchaeke plante tchoezeye (et nd a beacôp) est prezintêye di brâmint d' manires: nos populaires, ratourneures populaires a vey avou l' plante, notes istorikes, uzaedje po médyî, nos walons et ratourneures walones.

Brâmint des ratourneures walones! ki, Bén k' ele soeyexhe metowes e walon d' Lidje, si polèt âjheymint comprinde. Nou mezâjhe d' on diccionaire, l' adaptaedje si fwait do côp.

«*il a stou spani al moståde-Li ci ki rpike do pierzin ripike pus près d' ses parints*»

On imâdjene l' ovraedje di rcweraedje et d' documintaedje, les inketes moennêyes avou pacyince. Li live est Bén fwait, les tchaptrês Bén discôpés. Les imâdjes -riproduccions di viyès graveures- sont do meyeu gosse. Angèle LOVINFOSSE pout esse fire di cist ovraedje la ki, s' i lyi a costé brâmint des eures d' ovraedje, el ricompinsè di tos les efoirts consintis.

Françwès NYNS l' acpagnêye pol sicrijhaedje des tecses e walon lidjwès. Po m' pârt, dj' a yeu mezâjhe des cnoxhances botanikes da Louis MARCELLE. D' Emile LEMPEREUR et d' Maurice VRAY po-z apoiter a l' oteur li contribouwaedje di nosse walon do Coûtchant.

«*Au temps des jardins d'antan*» ni vos diçuvrè nén. Ses pâdjes rigoirdjèt d' informâcions djudicieuses, d' anecdotes amuzantes, di referinces istorikes et literaires. «*Ci n' est nén on live di botanique âzès sincieusès alomâcions*» c' est

èn omadje a «tos ces beas nos edvintés pa l' observâcion eyet l' imadjinâcion populaire.» C' est l' evocâcion d' on djârdén d' efance... cwand les ouxhs di l' esté s' drovént so les grandès vacances! Nostaldjeye cwand ti nos téns!

Danielle Trempont, rimetou e walon pol Rantoele gazete.

Angèle LOVINFOSSE
Tchinnoe (*Cheneux*), 16
4987 Li Gléjhe (*La Gleize*)
tel: 080/78.60.86
a.decheneux@swing.be

268 pådjes. 19 uros

*

Walon & Informatike :

TAPRECE WALONE "ESPRESS"

L' eterprijhe Large Format Computing, ki vind totes sôres di tapreces (eyet les moenneus po windows) a ene rilêye di tapreces «espress», ki c' est des pitîtes rawetes po des tapes k' i gn a, po pleur taper totes les letes po ç' lingaedje la, a pârti d' ene taprece US. Emey brâmint ds ôtes lingaedjes, i gn a l' walon avou, k' on pout vey la: http://www.language-keyboard.com/stickers/walloon_express.jpg

*

LES OMEGA 3 (ω3)

Les **Omega 3**, k' on scrît co ω3, c' est ene sôre di crâs acide.

Dins l' amagnî, li crâxhe provént des crâs acides. Ces acides la sont di 2 sôres: les bôrés

(*saturés*) et les nén-bôrés (*insaturés*).

Les bôrés dinèt des deurès crâxhes; les nén-borés dinèt des doûcès crâxhes. Cwand, dins nosse coir gn a trop d' bôrés acides, les voennes et les arteres s' aroedixhèt et etrinnèt des infarctus et totes les mizeres ki vont avou. À contraire, les nén-borés acides adoûcixhèt les crâxhes di nosse coir et les rindèt pus moliantes. On dit k' il ont ossu on bon efet so li stress et didla sol caractere.

On les rconoxhe: al longueur di leu tchinne di carbone ki va par 2, di 4 a 22, ki s' sicrît di C 4 a C 22 et â nombe di loyaedjes sol tchinne: di 0 a 6 , ki s' sicrît : 0 a : 6 al pôzucion do prumî loyaedje. Les ôtes shuvèt di 3 a 3, ki s' sicrît ω3, ω6, ω9.

Les bôrés n' ont pont d' loyaedjes (0); dins les nén-bôrés, gn e les « mono » ki n' ont k' on loyaedje (1) et les « poly » k' ont dpus d' on loyaedje.

Les acides a sorwoeyî al tâve sont : Les bôrés-crâs, ki sont todi a limiter â possibe Les nén-bôrés acides, del famille des C18 :3 ki sont les pus favorâbes al santé.

Mins dins les C18 :3, gn a co d' deus sôres:

- les C18 : 3 ω6, k' on trouve a pô près dins totes les dinrêyes,
- les C18 : 3 ω3 , ki sont pus râles et k' on n' trouve ki dins les grînes di lin, di golzâ, di tchene, les pexhons, l' ôle di pexhons.

Dins çk' on mougne dins nos payis et co dpus e l' Amerike, on rtrouve djusk' a 20 pârts d' ω6 po 1 pârt d' ω3, adon k' on dvreut,

po Bén fwaire, ariver al muzeure di 4-5 po 1.

I fât dire ossu ki cwand on rastrind les ω6, les ω3 si rafoircèt d' zels minmes. On wangne don des deus costés.

Sicrît pa Louis Baijot so Wikipedia «http://wa.wikipedia.org/wiki/Omeg a_3»

Medias :

150 MIYONS PO FÉ ÈN EFANT

Cint céncwante miyons di nos vîs ptits francs po fé èn efant. C' est brâmint dpus ki cwand vosse pa et vosse mame vos ont fwait, la, ça, pare!

Mins c' est nén tolminme kén efant ! Li ci des frés Dardenne, k' ont rascoyî pol deujhinme côp li pâme d' ôr â festival di Cannes avou "*L'enfant*".

C' est l' istwere d' ene djonne cope nén maryîs k' ont-st èn efant. Mins, dji n' vos è dirè nén dpus, po k' vos djéryîxhe après come mi.

Ça fwait k' les frés Dardenne, après Rosetta e 1999, vinèt d' fé doblete, dabôrd.

Portant, après l' prezintaedje di "*l' Efant*", les gaztîs cinematreces k' estént sol Croejhete – li Croejhete di Cannes, nén l' cene di Rdû, ni l' cene da Léonard –, les gaztîs do cinema, di dj', estént lon d' esse efoufyîs.

« *Les caracteres sont trop kitoirdous, d' on costé ou d' l' ôte, end alént i. Trop andje pol djonnete, trop diale pol napea !* »

Rén do tot d' tot ça djudja-t i l' djuri. Et rinde bon dvwer âs filmisses walons.

Après l' pâme d' ôr, "*l' Efant*" a rascodou ene peclêye di pârens

et d' mârenes. Dj' ô bén : toplin des politikîs et politicresses walons k' ont vnou pretchî leus djins, et tchaeconk fé si pti spitch, pâr po s' vanter luminme (leyminme). Des Vîs-Catolikes âs Noû-Liberâs, tot passant pàs Socialisses et pàs Ecolos, i vnît tertos acertiner ki c' esteut brâmint a câze di zels, et d' leu sûtêye politike d' ecoraedjmint po l' odiovizuwel, kel fime aveut polou esse tourné.

Ci n' est k' ça s' i n' roviént ddja do djâzer dâ Luk et dâ Djan-Pire Dardenne.

C' est l' veur ki, so les 3,6 miyons d' uros k' il falou po "fé l' efant", end a sacwants ki provnèt d' idêyes, nén trop biesses, di sacwants omes politikes. Come li "Tax Shelter", l' ahoute âs contribuions.

Cwè çki c' est d' ça po ene biesse ? C' est on rabat po les contribuions des societés k' investixhèt dins l' produjhaedje odiovizuwel. I monte a 150 âcint des cwârs estitchîs dins li fjhaedje d' on fime. Par egzimpe : dji prustêye 10.000 uros po fé on fime et, po mes papîs d' contribuions, dji conte ki dj' a dispinsé 15.000 uros.

Li "Tax Shelter", l' âvrûle âs taeyes, dabôrd, ça a rapoirté 700.000 uros a "l' Efant".

Po nuker les deus dbouts, il a eto falou:

- 300.000 € del societé "Wallimage". C' est ene sôre di fond d' investixhmint âs cis ki produjhnut "walon" avou les rschoyaedjes economikes so l' industreye et l' eploye el Walonreye.
- 370.000 € del societé d' "Eurimage" : c' est on sourdant do "Consey di l' Urope" (32 payis). Il avancèt des cwârs k' i fârè redîmer (ripayî) avou les rcetes do fime. Il ont-st aidî 54 pordjets

e 2004, po on montant di 20 miyons d' uros.

- 300.000 € di Canal + France. Li tcheté [capital] ki vént d' France, c' est 32 % do fime; li restant, 64 âcint, vént d' Walonreye.
- L' RTBF a poujhî dins s' boûsse po 64.000 € et a stî saetchî 100.000 ôtes uros d' on buddjet del Kiminâlté Francesse.
- ARTE a metou 125.000 € el cagnote.
- Li Kiminâlté Francesse Walonreye Brussele a furlé 620.000 € pol pordjet. C' est on gros depârtumint, li ci ki passe al passete, et relére les tournaedjes k' on va subzidyî. E 2004, gn a yeu 358 dimandes, et 101 ont stî rçûtes.

Pôreut vali k' el Kiminâlté et l' RTBF serént ossu midone po l' produjhaedje di stroetès plakes e walon. A ç' moumint la, ci sereut kécfeye Mimile et les Bribeus d' Toubak ki wangnrént l' côp ki vént a l' Urovizion.

Lucyin Mahin, li 31 d' may 2005.

*

FE TOUBAK AVOU MIMILE

Responda da Vincent Delire

Catoize di mâss 2005; Couvén; ene bele pitite mâjhon avou ene bele pitite situve. Divant nozôtes: Mimile.

On rlomé Couvinwès.

Dimandeu (Dm): - Kî çki c' est, Mimile ?

Mimile: - Bén Mimile, ès vrayi no, c' est Vincent Delire. Il a skepyî dins l' payis d' Couvén e 1958; ça fwait ddja ene hapêye k' il est avârci. Il est cnoxhou dins couvén

pask' i tchante e walon. Mins, a Couvén, il est cnoxhou eto pask' i s' a revergougnî disconte des feus rodjes k' anoyént les djins.

Dm: - Nén sol fontinne (avou ene posteure di fier), k' est sol grand-plaece et k' a costé tchir et vilin, po çki c' est, toti ?

Mimile: - Sol pixhlote eto – dji l' a lomé l' pixhlote –, dj' a fwait ene pitite tchanson dsu. Portant c' est Djan Morette, on foirt rilomé ârtisse d' avârci, ki l' a-st atûzlé. Mins i n' avént nén des liârs assez po fé l' pordjet come l' ârtisse l' aveut dessiné. Ça fwait k' il ont tot rastrindou; tantea k' ça ni rshonne nén a grand tchoi. Djel di insi :

*Ene buze à payis des "poêliers"
C' esteut vormint ene boune idêye,*

*E roviant k' ene buze pout esse
Li simbole d' ene grosse biesse.*

On l' lome eto buze âs aiyetes u li vé (li kekete) âs aiyetes, u li Colukenpisse (li politikî l' a cmandé, c' esteut on lomé Colle). Paski, dins l' payis d' Couvén, cwand on fwait arnâjhe âs djins, i n' si leyèt nén roter so les pîs. On l' a bén veyou avou les bâraedjes. Al fén des anêyes 1970, on vleut fé on gros bâraedje sol Noere Aiwe. Dj' a bouté conte, dins les prumîs. Nos avans amonté ene des prumîs libès radios e l' Urope ki s' loméve radio Noere Aiwe (radio "Eau Nwêre").

Après dji m' a ocupé d' on pordjet di pus grande Radio.

Dm: - Et vos avoz wangnî li "batreye del Noere Aiwe" ?

Mimile: - Oyi mins ça a stî lon. On-z a sketé tot l' tchantî; on-z a sketé les machines. Gn aveut po deus miyons d' damaedjes. Gn a yeu on procès. Mins on-z a stî sotnou pàs politikîs d' avârci. Adon, Travôs Publiks ont leyî ouve.

Po les Couvinwès, c' esteut on mirâke: i djhént k' on n' pleut rén fé sconte des Travôs Publiks.

**Fé des tchansons : nén si
âjhey ki ça !**

Dm: - Nos alans ene miete câzer d' vosse cârire. I paret ki vos avoz fwait on recital al Nouve-Delhi e walon !

Mimile: - Neni, mins c' est l' veur ki dj' a stî e l' Inde. C' est drola ki dj' a-st aprin a djouwer del flûte indyinne et di rwaitî l' muzike a môde des Hindous. So nosse dierinne plake, gn a ene tchanson ki s' lome "Indiablou", la k' gn a totès sôres ki vnèt del muzike indyinne.

Dm: - Fé ene tchanson, ci n' est nén come fé ene powezêye ?

Mimile: - Ci n' est nén pâr li minme. Naturemint, les sons des mots k' on tchoezît, c' est foirt consecant, come po ene powezeye. Mins li muzike k' i gn a padrî, çoula nos oblidje a relire sacwants sons et nén des ôtes. Et des mots ki les schoutants vont poleur comprinde docô. On-z est kéccô pus libe po fé ene powezeye. On pout relire tos beas mots, et mete on motîf padzo. Cwand on tchante divant ene sâle, ci n' est nén insi k' on maxhe li djote.

Dm: - On a brâmint djâzé enawaire di William Dunker. Cwè çki vos schoûtoz l' pus voltî d' lu ?

Mimile: - Vs alez esse peté, mins l' passaedje ki dj' inme li mî, c' est :

*Dji vôreu bén aler âs Uyessés
I paret k' drola, tot est todî bén
Mins mi, dji m' pôze ene biesse
kession :
Est çk' a Noû-York, on câze
walon.*

Et i dit "USA" avou on ctoirdou accint amerikin. Dji trove çoula clapant. I paret k' monsieur Gilliard end a toumé â rvier.

Dm: - Kimint fjhoz avou Flipe Antoine, vosse câzaedjisse ?

Mimile: - Po cmincî, gn a sacwants tites ki dj' a scrît miminme les tecses.

Mins e 2000, on cûp k' dj' a yeu l' pris del tchanson walone, on-z a

stî oblidjî d' fé tot on repertwere so troes moes Adon, dj' a stî scroter deus troes tecses a Gérard Bandrez (avou s' benediccion, bén seur). Inte didzels "El Raculot".

Dj' aveu oyou câzer d' èn ome di Viepe ki scrijheut des tecses pol carnaval. Drola, gn a ene uzance : â cwarnea, les djonnes vont dins les mâjhons, boere on cûp, et i lijhèt on ptit powinme e walon. C' est come des pitès paskeyes. Come di djusse, s' i gn a ene comere k' a stî cortizé; on l' dit dins l' powinme.

Dm: - I s' lome Flipe Antoine, dowô ?

Mimile: - Djusse ! Ça fwait k' on-z a ataké a bouter eshonne. Â cmince, dj' a yeu a lu des tecses ki dj' a metou e muzike. Asteure, dji lyi dene des muzikes et i scrît des tecses dissu.

On s' etind vormint foirt bén; ça va tot seu. Si tchîf d' ouve, c' est on redjârbaedje di "Chez ces gens-là" da Jacques Brel. Il est so l' albom eto.

Nos avans, avou, ene shijhinne di Brassens come li cene des comere ki s' tignèt sol martchî di Brive-la-gaillarde. E walon, c' est clapant !

Dm: - Mins on redjârbaedje [adaptation], on wangne moens ki po ene tchanson da sinne : ene pârteye des cwârs del SABAM riva âs zwers do prumî tchanteu, dowô ?

Mimile: - Sintoz bén ki, cwand on tchante e walon, on n' fwait nén ça po wangnî des liârs. Po passer so Vivacité, asteure, i fât tchanter en inglès.

Dm: - On-z ôt brutyî ki les "Vivacité", l' RTBF, dabôrd, il ont disfindou do passer les tchanteus e walon.

Mimile: - Awè, les émissions diyalectâles ont stî schapêyes. Et come po s' rivindjî d' aveur divou ployî, el patron a disfindou les tchansons e walon so l' antene, foû des émissions diyalectâles. Gn a yeu ene lete toûnrece

[circulaire officielle] po mete les ponts so les l.

Dm: - C' est çou k' on lome li stalinisse ?

Mimile: - Ça î rshonne foirt... ça î rshonne foirt, avou. Mins, savoz, a Brussele gn a ene drole di mintalité âdviè di tot çou k' est walon, el langue walone eto. Portant, dj' a stî djouwer a Brussele avou des muzicyins d' Flande divant des Brusselwès et des Flaminds. Il estént clapés dvant l' sinne. Il ont waitî tot li spectâke disk' â dbout. I n' ont rén comprin, mins il ont sintou k' i gn aveut ene sacwè ki passéve. Pâr come cwand on va vey tchanter e portugûes en espagnol u en inglès. C' est l' minme djeu, gn a pont d' râjhons kel tchanson walone ni rote nén parey.

**Di Mimile li boss a Mimile
l' Indyin.**

Dm: - Ça fwait, po fé court, vos, Mimile vos estoz po cmincî on 68-î ki skete les machines do Ministère des Travos publics. Adonpwis, on tchif d' eterprijhe k' a disk' a 6 djins ki overnut avou lu, paret !

Mimile: - Oyi. E 1978, "Radio Noere Aiwe", c' esteut fok ene batreye di 12 V., avou on ptit eredjistreu, et on fi so on sapén po fé antene. Après on-z a bouté pus a môde di djin, et ça a divnou Radio-Couvén, pu "Scrape-Rock Sambe et Mouze". Et Scrape-Rock Sambe et Mouze a stî ratchtêye pa Radio-Nostalgie et ça toûne co. A pârti di 1984, on-z a cmincî a wangnî des liârs.

Dm: - Avou totes les rujhes d' èn indepindant ?

Mimile: - Oyi, les bankes, les assurances, les cwinzines a payî. Al fén, dji n' vikève pus. dji m' sinteu trop strindou. Dj' a plou fé cist ovraedje la 15 ans â long. Dji nel pleu nén fé tote ene veye. C' est po çoula ki dj' a stî e l' Inde. Dins les estats come li Rajastan, pus dins les pitès coines

pierdowes dizo l' lmalaya. Dj' end a rivnou tot candjî. Dji n' sinteu bén; pol prumî côp di m' veye, dj' esteu binâjhe do viker.

Dm: - Et avoz trové l' tins di vos maryî ?

Mimile: - Dji n' a mây sitî maryî, mins dji n' a mây sitî tot seu nerén.

Li tchanson walone.

Dm: - Et, rivnou d' l' Inde, vo vs la k' atake el tchanson walone come ârtisse-tchômeu a statut C1, si djel tén bén. Mins vos avîz todi fwait des tchansons e walon, edon ?

Mimile: - Oyi, mins i m' a falou-st aprinde totès sôres sol walon eyet sol tchanson walone, copurade dispu 2000. I m' fât minme fé des etervioûs e walon, asteure !

Dm: - Cwè çk' on-z oyeut â posse, cwand vs estîz gamén ?

Mimile: - Cwand dj' esteu co roufion, on n' etindeut ki do Bob Dechamps.

Dm: - Et asteure, ô, li tchanson walone a-t ele ene miete candjî ?

Mimile: - Taiss k' ây, copurade dispu Cabay. Ci n' esteut pus des tchansons po rire mins des tchansons podbon. Copurade ki Cabay, gn aveut waire ki comprindént ses paroles, paski c' est do lidjwès, et k' el fwait esprès ki ça soeye mâlâjhey. Mins l' muzike, leye, elle est braezilyinne.

Dm: - Des ôtes tchanteus k' ont fwait candjî l' tchanson e walon ?

Mimile: - Julos Beaucarne, k' a stî motoit l' prumî a fé des tecses ki n' estént pus vormint po rire, mins todi aspoys sol tradicion walone.

Dm: - Et Claudine Mahy ? C' est leye k' a fwait l' prumî blouze e walon, si djel tén bén. Et fé ene tchanson sol sida.

Mimile: - Oyi, elle a d' l' apriyesse [expérience] assez so les plantches. Mins ses tchansons ritirnut co ene miete des cenes do tins da Bob Dechamps. On n'

pout nén dire k' elle a fwait boudjî l' tchanson walone. Mins asteure, vos avoz èn ome come Daniel Droixhe, k' a wangnî l' tchanson walone e 2003 et ki fwait do djazz en inglès ey e walon. I paret minme k' il a siné avou on produjheu d' plakes di Floride, po des bokets e walon.

Dm: - Ene plake come li vosse, on l' saetche a cwantes egzimplaires ?

Mimile: - Cisse cile, dji l' a tiré a meye egzimplaires, et end a câzu pupont. Mins on nd a dné brâmint, po s' fé cnoxhe, âs radios coinreces et totavâ.

Dm: - Gn a moyén do wangnî dso ?

Mimile: - Si ça n' a nén costé trop tchir di studio, et k' on-z a yeu ene miete des subzides, gn a moyén di n' î nén leyî ses ploumes, oyi.

Dm: - Dabôrd, pol dierinne sitroete plake, "Ké vîye k' on vike", dabôrd, kimint fé po l' atchter ?

Mimile: - Ebén, vos scrijhoz a Mimile, u vos alez vey so s' waibe.

Tot s' tins la k' on-z a fwait toubak avou Mimile, on a rovyî do lyi dmander douvént k' on loméve si binde "les bribeus d' toubak". Bawaite ! Ci serè po èn ôte côp.

Lucyin Mahin, responde fwait li 12 di mâss 2005, riscrît e moes d' may 2005.

Bén-magnî walon.

PÂSTE GÂMET

Li pâsté gâmet, c' est on gozâd (ritournêye tâte) avou del tchâ.

Cisse ricete la est témint rlomêye e payis gâmet ki tos les botchîs et les boledjîs endè fjhèt.

Li vrayi pâsté gâmet, on l' ricnoxhe oficirmint pa ene essegne, plakêye dissu (ptit blanc macaron).

Li rcete do pâsté gâmet :

1-Aprestaedje del marinåde.

Prindoz on kilo di tchâ â spiringue; eyet kitaeyîz lu e féns bokets po fé l' marinåde.

Radjoutez : 5 coyirêye di vinaigue, 1 coyirêye d' ôle; 7 emîtrinnès chalotes, 4 eschipes d' a; 3 foyes di lârî; 2 coxhetes di poli, ene grosse bohêye di pierzin, do sé, do poeve; on vere di blanc vén.

2. Aprestaedje del pâsse.

I vos fâre 500 gr di farene; 2 oûs; 150 gr di shû (crâxhe di boû), u ostant d' boure; ene coyirêye di saeyén, ene pitite djatlêye di laecea; 60 gr di yesses (leyes, leveures); èn oû batou po stinde dissu po fé l' crosse; do sé.

3. Ricete. I fât leyî trimper l' tchâ deus djoûs et deus nutes, tot l' ritournant di tenawete. Aprestez vosse pâsse; pârtixhoz l' e deus. Metoz li prumî boket sol moule âs gozâds ki vos âroz bén ecrâxhî. Vudîz l' tchâ dsu; rascovroz l' avou l' deujhinme boket d' pâsse. Sitindoz l' oû batou sol crosse avou on pincea. Metoz al cûtêye ene eure et cwârt avou vosse for a

4. (Fwait a pârti d' on rployî foyou [dépliant] di l' Office Gâmet do Tourisse.)